

**ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ
ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»
ЗАСОБАМИ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Ірина БАРТОШ,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти;
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка;

Анастасія БАЛКОВА,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти;
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Науковий керівник: Наталія ВЛАСЕНКО,

кандидат біологічних наук, доцент кафедри початкової освіти;
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

***Анотація.** У статті висвітлено особливості реалізації екологічної компетентності учнів початкової школи в процесі вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ». З'ясовано особливості формування екологічної компетентності в початковій школі, які пов'язані із необхідністю навчання і виховання молодого покоління, здатного гармонійно співіснувати з природою, раціонально використовувати та відтворювати її багатства. Визначено, що в процесі реалізації екологічної компетентності, зокрема, освітніми технологіями ситуативного моделювання, розширюється орієнтація учнів в навколишньому середовищі, формуються пізнавальні здібності, дослідницькі інтереси, виховується відповідне відношення до природи.*

***Ключові слова:** екологічна компетентність, інтегрований курс «Я досліджую світ», освітній процес, початкова школа.*

**IMPLEMENTATION OF ECOLOGICAL COMPETENCE
OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN THE PROCESS
OF STUDYING THE INTEGRATED COURSE
«I AM EXPLORING THE WORLD»**

Iryna BARTOSH,

Anastasiia BALKOVA

***Abstract.** The article highlights the features of the implementation of environmental competence of primary school students in the process of studying the integrated course «I explore the world». The peculiarities of the*

formation of environmental competence in primary school, which are related to the need to teach and educate the younger generation, able to coexist harmoniously with nature, rationally use and reproduce its riches. It is determined that in the process of realization of ecological competence, in particular, educational technologies of situational modeling, students' orientation in the environment expands, cognitive abilities, research interests are formed, the corresponding attitude to nature is brought up.

Keywords: *ecological competence, integrated course «I explore the world», educational process, primary school.*

Сьогодні, у час якісних освітніх змін в Україні, здатність раціонально мислити є конкурентною перевагою нації, оскільки зниження наукового і технологічного розвитку зменшує шанси на соціальний і економічний добробут. Однією з особливостей Нової української школи є впровадження у навчальний процес початкової школи інтегрованого курсу «Я досліджую світ». У навчальному процесі початкової школи в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» реалізується природнича освітня галузь. Тому є необхідність розкрити особливості викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у Новій українській школі в контексті педагогіки партнерства.

Сучасний екологічний стан планети зумовив вирішення даної проблеми на рівні освіти та спричинив розширення і поглиблення методологічного підґрунтя в освітній практиці. Так, вагомий внесок у філософське осмислення єдності природи і людини належить В. Вернадському, О. Галесвій, Е. Гірусову, М. Голубцю, О. Дорошко, М. Кисельову, В. Крисаченку, М. Мойсєєву, В. Нестеренку, Г. Платонову, І. Сафонову та ін. Психолого-педагогічний аспект проблеми взаємодії особистості і природи представлений в дослідженнях А. Ананьєва, І. Бежа, Л. Божович, Л. Виготського, С. Дерябо, О. Запорожця, О. Киричука, В. Явіна. Теоретико-методичні засади початкової освіти, зокрема, екологічної, досліджено у працях Т. Байбари, Н. Бібік, В. Ільченко, Л. Нарочної, Г. Пустовіта, Н. Пустовіт, Г. Тарасенко, І. Андрусенко, К. Баханова, Л. Кондратової, Л. Мартинець, В. Нищети, О. Онопрієнко, О. Пехоти, Є. Полат, О. Пометун, Г. Шкільової та ін. [1, 3, 5, 9, 12, 15].

Однак, не зважаючи на багаточисленні дослідження, не повною мірою висвітлено питання формування екологічної компетентності молодших школярів в процесі вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Тому метою нашої роботи є визначення основних завдань вчителя початкових класів

із формування екологічної компетентності учнів початкової школи, а також розкриття можливих шляхів її формування.

В Державному стандарті початкової освіти (2018), однією з ключових компетентностей є екологічна компетентність, що передбачає усвідомлення основи екологічного природо-користування, дотримання правил природоохоронної поведінки, ощадного використання природних ресурсів, розуміючи важливість збереження природи для сталого розвитку суспільства. Такий підхід сприяє самореалізації особистості учня в житті, його соціальній адаптації, конструктивній суспільній діяльності і є умовою формування громадянина України [8, 11, 14].

Вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувачів освіти визначено за освітніми галузями, зокрема природничою. Метою природничої освітньої галузі є формування компетентностей в галузі природничих наук, техніки і технологій, екологічної та інших ключових компетентностей шляхом опанування знань, умінь і способів діяльності, розвитку здібностей, які забезпечують успішну взаємодію з природою, формування основи наукового світогляду і критичного мислення, становлення відповідальної, безпечної і природоохоронної поведінки здобувачів освіти у навколишньому світі на основі усвідомлення принципів сталого розвитку.

На основі нового Державного стандарту затверджено дві типові освітні програми: НУШ 1 (під керівництвом О. Савченко) та НУШ 2 (під керівництвом Р. Шияна). Інтегрований курс «Я досліджую світ» поєднує навчальний зміст кількох освітніх галузей [1, 2, 8, 6, 7]. З урахуванням інтегрованості, курс «Я досліджую світ» має за мету:

- формування наукового мислення та культури дослідження; розвиток системних уявлень про цілісність та розмаїття природи, утвердження принципів сталого розвитку, ефективної, безпечної і природоохоронної поведінки в докiллі (природнича освітня галузь);

- формування в учнів здатності до зміни навколишнього світу засобами сучасних технологій без шкоди для середовища, до використання технологій для самореалізації, культурного й національного самовияву (технологічна освітня галузь);

- формування в учнів здатності до вирішення проблем з використанням цифрових пристроїв, інформаційно-комунікаційних технологій та критичного мислення для розвитку, творчого самовираження, власного та суспільного добробуту;

безпечна та відповідальна діяльність в інформаційному суспільстві (інформатична освітня галузь);

– становлення самостійності учнів, їх соціальної залученості та активності через формування здорового способу життя, розвиток підприємливості, здатності до співпраці в різних середовищах, упевненості в собі, доброчесності для безпеки, добробуту та сталого розвитку (соціальна та здоров'язбережувальна освітня галузь);

– створення умов для формування в учнів власної ідентичності та готовності до змін через усвідомлення своїх прав і свобод, осмислення зв'язків між історією і теперішнім життям; плекання активної громадянської позиції на засадах демократії та поваги до прав людини, набуття досвіду співжиття за демократичними процедурами (громадянська та історична освітня галузь);

– розвиток математичного мислення дитини, здатностей розуміти й оцінювати математичні факти й закономірності, робити усвідомлений вибір, розпізнавати в повсякденному житті проблеми, які можна розв'язувати із застосуванням математичних методів, моделювати процеси та ситуації для вирішення проблем (елементи математичної освітньої галузі);

– розвиток здатності спілкуватися українською мовою для духовного, культурного й національного самовияву, послуговуватися нею в особистому і суспільному житті, у міжкультурному діалозі, бачити її передумовою життєвого успіху; плекання здатності спілкуватися рідною мовою (якщо вона не українська); формування шанобливого ставлення до культурної спадщини; збагачення емоційно-чуттєвого досвіду (елементи мовно-літературної освітньої галузі).

Екологія не є самостійною освітньою галуззю, однак формування екологічної компетентності учнів початкової школи передбачено інтеграцією екологічної складової з базовими предметами, що розширює сферу природничих знань, показує їх зв'язок з життям, що підвищує інтерес школярів до навчання, адже формування відповідального ставлення до природи можливо тільки в умовах постійної взаємодії з природою, її усвідомлення. Екологічна освіта є одним з найважливіших завдань формування почуття екологічної усвідомленості й відповідальності серед здобувачів освіти.

За тлумачним словником, «екологічна компетентність» – це індивідуальна і колективна (суспільна) здатність усвідомлювати

нерозривний зв'язок кожної окремої людини і всього людства загалом з цілісністю і відносною незмінністю природного середовища існування людини, усвідомлення необхідності використання цього розуміння у практичній діяльності, вміння і звичка діяти стосовно природи, не порушуючи зв'язок і колообіг природного середовища, сприяти їхньому поліпшенню для життя нинішнього і майбутніх поколінь людей [4].

Безперечно, найбільш екологічно спрямованою є природнича освітня галузь, яка реалізується в інтегрованому курсі «Я досліджую світ», відповідно до Держаного стандарту початкової школи згідно з концепцією НУШ, де кожна змістова лінія пронизана ідеями формування в дітей цілісного сприйняття природи, розуміння єдності біологічного і соціального, усвідомлення необхідності їх гармонійної взаємодії. Переконані, що таке наскрізне проникнення екологічних ідей у зміст освітніх галузей початкової школи вибудує чітку стратегію екологізації освіти в нашій державі.

У Концепції екологічної освіти зазначено: «Екологічна освіта, з одного боку, повинна бути самостійним елементом загальної системи освіти, а з іншого боку, виконувати інтегративну роль у всій системі освіти» [13, с. 9]. Зазначимо, що Концепція екологічної освіти України як ключовий документ реалізації екологічної освіти в Україні та елемент концепції гармонійного розвитку держави затверджений рішенням Колегії МОН України ще у 2001 р. Тому розуміння необхідності інтеграції екологічної освіти на державотворчому рівні не є інновацією сьогодення, а зрілою зваженою ідеєю стратегії розвитку національної освіти.

Екологічна освіта у початковій школі має на меті передбачати планований результат – модель випускника початкової школи. Для її реалізації потрібно вирішення певних завдань: виховання певних потреб, що покликані реалізовувати здоровий спосіб життя і покращувати стан довкілля; формування системи умінь із вивчення, оцінювання та поліпшення стану місцевості й здоров'я населення; розвиток естетичного сприйняття й оцінки стану навколишнього середовища (емоційна сфера); розвиток впевненості в можливість розв'язати проблеми екологічного характеру (вольова сфера); розвиток здатності до аналізу екологічних ситуацій (інтелектуальна сфера); прагнення поширювати екологічні знання і брати участь у практичних справах із захисту навколишнього середовища.

Екологічна компетентність – знання екологічних законів, правил і норм, принципів поведінки людини в довкіллі, які

утримують її від екологічно аморальних учинків, спрямують її природоохоронну діяльність. Екологічну компетентність учнів визначено як здатність застосовувати екологічні знання й досвід у життєвих ситуаціях, керуючись пріоритетністю екологічних цінностей і непрагматичною мотивацією взаємодії з довкіллям на основі усвідомлення особистої причетності до екологічних проблем і відповідальності за екологічні наслідки власної побутової діяльності. Саме через систему підготовки громадян з високим рівнем екологічної свідомості та культури на основі нових критеріїв оцінки взаємовідносин людства й природи можна знайти вихід з глобальних екологічних проблем.

Аналіз педагогічних праць дозволив встановити основні функції, які виконує екологічна компетентність [2, 10, 12]: формує адекватні екологічні уявлення, тобто уявлення про взаємозв'язки в системі «Людина – Природа – Суспільство» і в самій природі. Що дає змогу учню знати та розуміти, що і як відбувається у світі природи, між людиною і природою, між природою і суспільством, і як варто діяти з погляду екологічної доцільності; формує ціннісне ставлення до природи. Екологічні знання не гарантують екологічно доцільної поведінки особистості, для цього необхідно ще й відповідне ставлення до природи; формує системи умінь, навичок і стратегій взаємодії з природою.

На основі опрацьованих джерел ми визначили рівні досягнення мети екологічної освіти школярів (*рис. 1*). З цих рівнів формується екологічна культура.

Екологічна культура – це здатність людей користуватися своїми екологічними знаннями та вміннями у практичній діяльності. Без відповідного рівня культури люди можуть хоч і мати необхідні знання, але не володіти ними. Екологічна культура прогнозує такий спосіб життєзабезпечення, при якому суспільство не створює загрози життю Землі. Екологічна культура людини включає її екологічну свідомість та екологічну поведінку.

Отже, екологічна компетентність – здатність особистості до ситуативної діяльності в соціальному та природному середовищі, за якої набуті екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в умінні приймати рішення, виконувати відповідні дії, нести відповідальність за прийняті рішення, усвідомлюючи їх наслідки для довкілля. На відміну від екологічної культури, яка може бути властива як спільноті суспільства, так і окремої особистості, екологічна компетентність, як і компетентність загалом, характерна лише для певної особистості. Набуття

компетентності об'єднує нормативний, когнітивний, емоційний, аксіологічно-мотиваційний практичний компоненти, забезпечує на їх основі екологічну рівновагу у відносинах з природою, попереджає екологічно небезпечні ситуації.

Рис. 1. Рівні екологічної освіти школярів

Екологічна компетентність проявляється в систематичному прийнятті рішень щодо врахування екологічних наслідків власної діяльності, що чинить певний вплив на довкілля. Якщо цей вплив буде позитивним, він не порушить крихкої динамічної рівноваги у біосфері. Основою екологічної компетентності є екологічні знання, досвід практичної діяльності в довкіллі. Набуті екологічні знання є особистісними надбанням, вони формуються внаслідок отримання певних типів інформації. Таку інформацію учні одержують під час навчання із занять з природничої освітньої галузі.

Враховуючи погляди провідних науковців можна стверджувати, що одним із найважливіших завдань сучасної школи є формування в учнів початкових класів засад раціонального природокористування, вміння бачити та прогнозувати екологічні

наслідки, почуття відповідальності перед нинішніми та прийдешніми поколіннями тощо. Для формування екологічної компетентності рекомендовано дотримуватися принципів екологічної освіти та виховання: взаємозв'язок глобального, національного та краєзнавчого підходів; принцип співпраці; принцип прогностичності; принцип міждисциплінарності; принцип єдності теорії і практики; принцип безперервності; принцип єдності інтелектуального й емоційного сприймання навколишньої дійсності у практичній діяльності по її збереженню, догляду за нею і поліпшенню її якісного та кількісного складу. Процес формування екологічної свідомості учнів початкової школи буде здійснюватися успішно за умови використання у освітньому процесі технологій ситуативного моделювання, зокрема застосування ігрових завдань екологічного змісту.

Встановлено, що важливою умовою формування екологічної компетентності в процесі застосування ігрових завдань екологічного змісту є перетворення зовнішніх мотивів і стимулів у внутрішні мотиви особистості, що сприятиме формуванню природобезпечної діяльності без контролю із зовнішнього боку. Таким чином, можна зазначити, що реалізація екологічної компетентності учнів початкової школи в процесі вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» не може існувати без глибокого осмислення учнями екологічних явищ, естетичної краси власне природи, а також розуміння негативних наслідків дії людини в природі.

Список використаних джерел:

1. Андрусенко І. В. Формування екологічної грамотності молодших школярів в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» / [Електронне видання] : методичні рекомендації. Київ: Педагогічна думка, 2020. 75 с.
2. Бальоха А. С. Новітні підходи до формування природознавчої компетентності майбутніх учителів початкової школи у контексті нової української школи. *Підготовка сучасного педагога дошкільної та початкової освіти в умовах розбудови Нової української школи*: зб. матеріалів Всеукр. з міжнар. участю наук.-практ. конф., 19-20 квіт. 2018 р. Херсон: Борисфен-про, 2018. С. 79–80.
3. Біда О. А. Підготовка майбутніх вчителів до здійснення природознавчої освіти у початковій школі: теоретико-методичні засади : монографія. Київ: Науковий світ, 2002. 322 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ–Ірпінь: Перун, 2001. 1440 с.
5. Власенко Н. О. Екосвідомість молодших школярів. *Інноваційні педагогічні рішення у початковій освіті*: зб. наук. праць. Полтава: Видавець Шевченко Р. В., 2018. С. 45–54.

6. Воронцова Т. В. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» на засадах компетентнісного підходу». Київ: Видавництво «Алатон», 2019. 112 с.

7. Гільберг Т. Г., Тарнавська С. С., Хитра З. М., Павич Н. М. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 3-4 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу : навч.-метод. посіб. Київ : Генеза, 2020. 240 с.

8. Державний стандарт початкової освіти Нової української школи [Електронний ресурс]. URL: <http://nus.org.ua/news/uryadopublikuvav-novuj-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument/>

9. Дерябо С. Д., Ясвин В. А. Экологическая педагогика и психология. Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. 480 с.

10. Завгородня Т. К. Екологічна освіта як умова формування культури здоров'я молодших школярів: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2013. № 4. С. 39–44.

11. Інтегрований курс «Я досліджую світ». Навчання на основі запитів. URL: <https://edera.gitbook.io/glossary/metodikivikladannya-u-1-klasi/worldю>. 2018.

12. Коваль В. О. Екологічна компетентність учителя Нової української школи : нав.-метод. посіб. в таблицях і схемах. Чернігів : НУЧК імені Т. Г. Шевченка. 2019. 40 с.

13. Концепція екологічної освіти України. *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*. 2002. № 7. С. 3–23.

14. Концепція Нової української школи. URL: <http://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkolacompressed.pdf>

15. Падалка Р. Г. Психологічні особливості розвитку екологічної свідомості молодшого школяра: автореф. ... канд. пед. наук: 19.00.07. Київ: 2018. 22 с.